

5. L. 1975 se afera umirja, 1986 razpihuje in antisemitski izpadi so posebno radikalni.

6. L. 1975 uporablja Kreisky antisemitske klišeje pri obtožbah Wiesenthala.

7. L. 1975 sta bila glavna akterja oba Žida (Kreisky in Wiesenthal) 1986 pa samo ena stran (JWC).

8. L. 1975 se je afera odvijala (v glavnem) med dvema osebama 1986 se je spor razširil in posplošil - (JWC - Židje): (Waldheim - Avstrijci).

Podobne primerjave lahko spremljamo skozi vso knjigo, zanimivo pa je, da sta metodologija in tehnika analize, ki je bila najprej uporabljena za afero Waldheim, bili potem prenešeni še na afero "Kreisky-Peter-Wiesenthal", kar potrjuje njeno univerzalno aplikativnost in omogoča sintezo in primerjavo.

Analiza podaja sliko stanja, ki "Avstrijo" v njenih prizadevanjih po "srednje-evropski širini" prikazuje bolj z njene senčne strani. Tako najdemo tudi danes po "holokavstu" v avstrijskih medijih in družbi široko paleto tradicionalnih oblik antisemitskih predsodkov.

Knjiga je tudi za zgodovinarja še bolj zanimiva po svoji metodološki plati.

Sicer pa smo Slovenci lahko "brez skrbi", saj smo po nepriljubljenosti (po anketi "Die Presse" 25. 10. 1991) za Židi (njih bi za svoje sosede "rajši ne imelo" 31 % Avstrijcev. Slovencev pa samo 30 %). Knjiga lahko torej služi (tudi) kot priročnik.

Egon Pelikan

M a k s o Š n u d e r l : *Dnevnik 1941 - 1945. I. V okupirani Ljubljani*. Založba Obzorja, Maribor 1993, 606 strani. (Documenta et studia historiae recentioris; 9a)

Dr. Makso Šnuderl, uspešen mariborski odvetnik v času med dvema svetovnima vojnama, literarni ustvarjalec, dejaven v kulturnem življenju, po politični opredelitvi pa liberalec, se je marca 1941, ko se je odločala usoda t.im. prve Jugoslavije, odločil za pisanje dnevnika in ga pisal v glavnem kontinuirano ves vojni in povojni čas, čeprav po vojni sčasoma manj intenzivno.

Urednik Zdenko Čepič je po načelih zgodovinske stroke pripravil za objavo dnevniške zapise iz obdobja od marca 1941 do konca leta 1945, to je od propada Kraljevine Jugoslavije do konsolidacije nove, t.im. Titove Jugoslavije, in tako skozi posebno zvrst zgodovinskega vira, ki je obenem zanimivo branje tako zaradi vsebine kot zaradi izrazne moči, približal širšemu krogu bralcev to prelomno, težko obdobje, polno nasprotij.

V prvi knjigi (od dveh načrtovanih) je zajeto obdobje do septembra 1943. V njej spoznamo Šnuderla kot rezervnega oficirja jugoslovanske vojske v aprilski vojni, predvsem pa kot begunca v Ljubljani, kamor je iz Maribora prebegnil pred grozečo aretacijo s strani nemških okupacijskih oblasti 27. aprila 1941 in kjer je ostal do kapitulacije Italije.

Knjiga je po vsebini, ki je pogojena s krajem bivanja oziroma z vlogo zapi-sovalca, ter z viroslovnega stališča razdeljena v dva samostojna dela. V prvem, krajšem delu govori Šnuderl o vpoklicu marca 1941 v Črno goro, kjer je kot rezervni intendantski oficir postal pomočnik poveljnika zaledne baze Zetske divizije, doživel neslavno kapitulacijo jugoslovanske vojske, se z nekoliko sreče izognil vojnemu ujetništvu in se prebil v Maribor; tu ne moremo govoriti o pravem dnevniku, temveč o spominskem zapisu, ki je nastal poleti 1941, kajti prave dnevniške zapiske iz marca in aprila je Šnuderl ob vračanju domov preko Hrvaške konec aprila uničil. Glede na časovno bližino med ponovnim zapi-sovanjem in odvijanjem samih dogodkov pa mu je uspelo razmere ter vzdušje v vojski v času pričakovanja vojaškega napada na Jugoslavijo in v času aprilske vojne rekonstruirati zanesljivo, nazorno in natančno. Dezorganiziranost in birokratizem jugoslovanske vojske in njen hiter, kaotičen razpad je Šnuderl doživljal kot veliko osebno razočaranje.

Osrednji del popisuje obdobje dvoipolletnega Šnuderlovega bivanja v Ljubljani, kjer je skušal v prvi vrsti sebi in družini zagotoviti kolikor toliko znosno in varno življenje ter počakati, da gre vojni vihar čim manj boleče mimo. Ta del dnevnika je manj politično obarvan, je pa zato tembolj ilustrativen in neposreden v izpovedovanju tegob specifične, z vojnimi razmerami prizadete in števično močne skupine "štajerskih beguncev" v Ljubljani, ter v izrisovanju vsakdanjega utripa v okupirani Ljubljani.

Prav za spoznavanje vsakdanjega življenja v Ljubljani nudijo Šnuderlovi zapisi obilo snovi. V njih se Ljubljana leta 1941 pokaže kot relativno varno mesto, ki so mu v glavnem še prihranjene vojne grozote in živi v nekakem zatišju, celo sproščenosti ter v znamenju bolj ali manj enodušnega odklanjanja okupatorja. Tekom leta 1942 se ta podoba precej spremeni. Ograditev mesta, aretacije, internacije, ter streljanja talcev vnašajo med prebivalstvo strah, razdeljenost prebivalstva dobiva pod različnimi pritiski vse bolj obeležje državljanskega spopada. Moreče vzdušje in splošna nezaupljivost dosežeta enega od viškov ob t. im. božičnih racijah, vendar pa sta v naslednjem letu tudi pod vplivom vojno-političnih dogodkov doma in v svetu začela začasno popuščati.

V okviru takšnega vsakdanjega življenja Ljubljančanov ustvarja Šnuderl z vsakodnevnimi zapisi o družini, sorodstvu in ožjem krogu znancev svojevrstno družinsko kroniko. Po zaslugi predvojne Šnuderlove gospodarnosti in podjetnosti in ko mu je uspelo precejšen del premoženja prenesti v Ljubljano, je družini zagotovil vsaj položaj povprečne meščanske družine. V osnovnem eksistencialnem oziru niso bili ogroženi, zadovoljivo so rešili stanovanjsko vprašanje, sinova sta nadaljevala šolanje, Šnuderl je bil precej reden gost ljubljanskih kavarn. Vendar je bila družina, kakor begunci nasploh, zaznamovana z begunstvom (strah, ki so ga povzročale govorice, da bodo italijanske oblasti begunce vrnile nemškim; skrb za usodo svojcev, ki so ostali na nemškem okupacijskem območju), zaradi česar je Ljubljana kmalu postala kraj le začasnega in negotovega preživetja, nikakor pa ne varnega zatočišča.

Begunci so bili kot raznolika socialna skupina prizadeti na različne načine. Mnogim izobražencem in kulturnim delavcem je bilo onemogočeno opravljanje prejšnjega poklica. Ker je italijanska zakonodaja odvetnikom onemogočala zaposlitev, je v Šnuderlovih zapisih zlasti v začetnem obdobju močno poudarjena brezupnost položaja, v katerem se je znašel, ko je ostal brez dela. Rešuje se z miselnim delom - študijem tujih jezikov; jeseni 1941 se po dvajsetih letih od doktorskega izpita iz prava in prav tolikih letih delovnih izkušenj vpiše kot študent na filozofsko fakulteto; med drugim prebere Marxov Kapital, česar prej ni utegnil. Sčasoma v njem obup popusti, sprijazni se z neizprosnostjo vojnih razmer in si izoblikuje stil življenja, ki ga sam poimenuje "življenje na up", kar zanj pomeni predvsem upanje, da skozi vojno, ki bo pač enkrat minila, popelje družino neokrnjeno, neprizadeto.

Navezanost na družino in odgovornost zanj sta ves čas zelo v ospredju. Manifestirata se na različne načine, od neumornega enoletnega prizadevanja za sinovo izpustitev iz internacije (v knjigi je kot priloga objavljen tudi dnevnik sina Sava iz Gonarsa, ki je predvsem razpoloženjskega značaja), do drobnih vsakdanjih dejanj, ki naj bi blažila tegobe, ki jih je družina Šnuderl delila z ostalimi Ljubljanci (npr. skrb za hrano, ki je v letu 1942 v Ljubljani že postala pereč problem, kar se je na zunaj najbolj drastično pokazalo v tem, da so parkovne površine v središču mesta preuredili v njive).

Seveda Šnuderl v Ljubljani ni mogel ostati neprizadet opazovalec vsega tistega, kar je Slovence z okupacijo doletelo. Že negotova in težka usoda tisočev beguncev z nemškega okupacijskega območja ga je vzpodbudila, da je sodeloval v njihovem organiziranju in povezovanju z Osvobodilno fronto. Skupina štajerskih beguncev je bila julija 1941 vključena kot ena izmed osemnajstih skupin v OF, Šnuderl kot predstavnik skupine pa je postal član vrhovnega plenuma OF. Bralec bo ob prebiranju dnevnika nekoliko razočaran, saj bi glede na Šnuderlov formalni položaj vendarle pričakoval nekaj več informacij o njegovem političnem udejstvovanju, o delu skupine in OF nasploh. Toda upoštevati je treba, da so bili sestanki vrhovnega plenuma redki in da Šnuderl neke trdnejše povezave z vodstvom OF ni imel. Po drugi strani vsega ni zapisal, gotovo v skrbi, da pride dnevnik v nepoklicane roke in s tem postane zanj obremenjujoč. Stvari, ki jih zaradi pomembnosti vendarle ni želel prepustiti zgodovinski pozabi, pa je samo naznačil ali zabeležil v ezopovskem jeziku.

Kljub omenjenim omejitvam si je mogoče ustvariti delno podobo o skupini štajerskih beguncev: dejansko je vključevala le manjši del beguncev; trdnejše organizacijske povezave in samostojne politične iniciative ni imela; politično ni bila enotna in so nekateri vodilni člani odpadli (npr. dr. Krsto Kazafura, dr. Miloš Vauhnik). Sam Šnuderl se je v okviru skupine povezoval le z ožjim krogom ljudi, rednejšo povezavo z OF kot celoto pa je imel predvsem preko Prežihovega Voranca. Prav vsebina pogovorov s Prežihom bi bila verjetno zanimiva, če bi bila zabeležena v večji meri. O pomenu in vlogi skupine pa je najbrž najbolj merodajno oceno dal sam Šnuderl, ko je kasneje zapisal, da njihova skupina ni bila "množična,

odločilna ali posebno pomembna", da pa je beguncem predstavljala pomembno moralno oporo v tujem okolju, utrjevala zaupanje v bodočnost in bila "spodbuden delček" množične politične mobilizacije za temeljna načela osvobodilnega gibanja.

Med vidnejša področja piščevega zanimanja sodi spremljanje vojaških dogodkov na svetovnih bojiščih. Tu se avtor izkaže kot trezen opazovalec in kar vešč analitik vojaških razmer. Od vsega začetka je prepričan, da bo vojna dolga, čeprav sprva tudi on ne predvideva večletnega trajanja, in od vsega začetka je prepričan v poraz fašističnih sil. Prepričanje povsem stvarno utemeljuje s presojo strateških prednosti in moči vojaških potencialov na obeh vojskujočih se straneh v posameznih razdobjih.

Na domačem prizorišču spremlja predvsem tisto, kar na kakršen koli način ogroža slovenski narod. Tu beleži različna okupatorjeva nasilja in vojne žrtve (npr. streljanje talcev) predvsem v Ljubljanski pokrajini in na Štajerskem. Seveda ne more mimo likvidacij, ki so jih izvajali v Ljubljanski pokrajini v imenu OF. Te obsoja, kar jeseni 1942 tudi odkrito pove Prežihu. Obsoja jih s pravnega stališča (šlo je za umore na slepo in ne za boj), z nekakšnega racionalnega stališča (nasilje rodi novo nasilje) in iz skrbi za narodovo enotnost, ker je bilo jasno, da se bo nasilju iz vrst osvobodilnega gibanja zoperstavil ekstrem iz katoliških vrst.

Ob vedno očitnejši razdeljenosti Slovencev v Ljubljanski pokrajini, ki končno privede do državljanske vojne, je iskreno prizadet, ker bo to narodu povzročalo dodatne rane in žrtve. Protikomunistično akcijo oz. akcijo "bele garde" označi kot "strašno tragično in zmotno". Meni, da napake in likvidacije, storjene s strani OF, ne bi smele biti odločilne za presojo osvobodilnega gibanja. Protikomunistična akcija Slovenske ljudske stranke ga utrjuje v prepričanju, da je SLS v narodnem gibanju videla svojo politično smrt.

Komunistični partiji Šnuderl ne posveča posebne pozornosti. Do nje ne izraža niti simpatij niti je ne zavrača. Na sestanku skupine štajerskih beguncev 16. maja 1943 ugotavlja, da se Slovenija (Jugoslavija) nahaja v revoluciji, da povratka v staro Jugoslavijo ni, da je bodočnost mogoče zavarovati le v slovanski skupnosti, zato si je treba prizadevati za ruski vpliv, da je boljševidem slovanski družbeni red, da pa bo njihova skupina ostala zunaj partije, česar se je sam potem tudi ves vojni in povojni čas držal.

Odnos pisca dnevnika do oboroženega odpora v tem obdobju ni povsem običajen. Ne nasprotuje mu, saj je po njegovem prepričanju nastal predvsem kot odgovor na okupatorjevo nasilje, toda ko septembra 1942 ocenjuje razmah partizanstva v tem letu, pravi, da je bila okrepljena partizanska dejavnost neumestna in prezgodnja, ker potek vojne v svetu še ni nakazoval skorajšnjega konca. Po njegovem mnenju bi bilo treba partizansko aktivnost vezati na trenutek odločilnega preobrata v razmerju moči na svetovnih bojiščih, medtem pa "skrbeti za živce". Šnuderl sam ne razmišlja o odhodu v partizane. Od tega ga odvrta že omenjena skrb za družino, prezreti pa ne gre tudi njegovih zrelih let (rojen je bil leta 1895) ter šibkega zdravja. Vendar vse to ob kapitulaciji Italije, ko ga IO OF

pokliče na osvobojeno ozemlje, ne predstavlja več ovire, da se pozivu ne bi odzval, saj je moral Ljubljano zapustiti tudi zaradi prihoda nemškega okupatorja.

Že pred vojno izoblikovan protinemško naravnani nacionalizem Maksa Šnuderla prihaja do izraza tudi v tem, t.i. ljubljanskem obdobju. Čeprav živi pod italijanskim okupatorjem, pravzaprav več razmišlja o nemškem okupatorju. Ta se mu zdi nevarnejši od italijanskega, ker izvaja nasilje nad Slovenci preiščeno in z elementarno grozovitostjo; tesno ga povezuje s predvojnimi nemštvom na Slovenskem. Za avtohtone Nemce na Štajerskem meni, da jih je treba v skladu z njihovo vlogo v preteklosti in med vojno po končani vojni "do zadnjega pognati čez mejo na sever". Prav zadovoljen je ob preselitvi Kočeverjev na izpraznjene domove slovenskih izgnancev v Posavju in Obsotelju, saj takoj tisti hip spozna, da so sami Nemci pomagali odstraniti ta otok nemštva na Slovenskem.

Objava dnevnika je terjala precej pripravljalnega dela kljub srečni okoliščini, da je nanjo mislil že avtor in v ta namen stenografsko pisavo dnevnika prevedel v običajno. Ob tem je dodal še nekaj pojasnil, sicer pa vsebine ni spreminjal. Obsežnost in specifična vsebina dnevnika sta zahtevali številna pojasnila. Čeprav se je Čepič kot pisec opomb odločil za racionalnost (niso preobsežne, svetovnih vojaških dogodkov v glavnem ne pojasnjuje) je opomb skupaj z avtorjevimi kar 1148. Omenimo naj še, da je Čepič v uvodu orisal dnevnikařevjo zanimivo in bogato življenjsko, poklicno in literarno pot. Dodano je tudi nepogrešljivo kazalo osebnih imen. Škoda je le, da je v knjigi preveč tiskarskih napak, zaradi česar se npr. visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Riccardo Miozo spremeni v Ricarda Moira, Neodvisna država Hrvatska pa pristopi k trojnemu paktu junija 1942 namesto 1941.

Vida Deželak-Barič

Stefano Bianchini - Francesco Privitera:
6. aprile 1941- *L'attacco italiano alla Jugoslavia*. Marzorati, Settimo Milanese,
Milano 1993)

Italijanski napad na Kraljevino Jugoslavijo pravzaprav ni glavna tema knjige italijanskih zgodovinarjev, četudi sta jo tako naslovlila. Bianchinijevo poglavje o "jadranskem vprašanju" v italijansko-jugoslovanskih odnosih med obema vojnama, ki naj bi bilo eden od temeljnih motivov za agresijo Mussolinijeve Italije na Jugoslavijo, je le nekakšen uvod. Proslula teza o pohabljeni zmagi (vittoria mutilata) Italije leta 1918, rojena še pred fašizmom, je izhodišče zla, ki se je udejanilo z udeležbo Italije v napadu, razkosanju in okupaciji Jugoslavije 1941-1943. Na dan napada je Mussolini v pismu Hitlerju zapisal: "Jugoslavija je najbolj avtentična stvaritev Versaillesa in zasluži svojo usodo." Bianchinijev pregled obravnava položaj Jugoslavije v zamotanih evropskih odnosih, glede italijansko-jugoslovanskih odnosov pa se zlasti ozira na tiste pojave v politiki Hrvatov, na